

ԵՐԱԿՐՈՆԵՅԱՆ ՄԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱԾԱԴԱՐԱՆ

**ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇԽ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ**

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍ-ԲԸ ԿԱՆԱՆՅ ՏՈՒՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

Լուստ Խորան Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնից հայրապետական Մեր օրհնությունն ու ջերմ շնորհավորանքներն ենք բերում սիրելի տիկնանց եւ օրհորդաց՝ մարտի 8-ի առիթով:

Գարնամամուտին՝ բնության զարթոնքի այս օրերին, մարտիության տունը խնդություն է հավելում մարդկանց սրտերին՝ առանձնահատուկ կարեւորելով կանանց լուսավոր առաքելությունն աշխարհում: Գործունեության տարբեր բնագավառներում մեր մայրերը, քույրերն ու դուստրերը իրենց հատուկ սիրով, հոգատարությամբ ու հավատարմությամբ արդյունավորում են իրենց ծառայությունը մեր երկրին ու ժողովրդին, ջանքեր ներդնում՝ ի խնդիր մեր հասարակության բարօրության, պետության գորացման, պայծառ ու լուսավոր գալիքի կերտման: Ազգային-եկեղեցական մեր անդաստանում անփոխարինելի եւ բացառիկ են կանանց ուրույն դերն ու նվիրյալ սպասավորությունը, մասնավորաբար՝ ընտանիքների ամրության, նոր սերնդի կրթության ու դաստիարակության գործում:

Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնից Մեր սրտագին բարեմադրանքները բերելով՝ ի խորոց սրտի աղոթում ենք առ Բարձրյալն Աստված, որ օրհնության ու շնորհների ներքո պահպանի մեր մայրերին, քույրերին ու դուստրերին եւ գորացնի ազնիվ ու գովարժան ընթացքով ծառայելու մեր ժողովրդի եւ Հայրենիքի առաջընթացին:

Թող Աստված Իր Սուրբ Աջի հովանին տարածյալ պահի բոլոր տիկնանց եւ օրհորդաց վրա, պարզեւի քաջառողջ արեւշատություն, երջանկություն եւ երկնառաք բյուր բարիքներ:

Սրբոց Վարդանանց նվիրված հանդիսություն Մայր Աթոռում

Փետրվարի 27-ին Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի հանդիսությունների դահլիճում, նախագահությամբ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Շայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, տեղի ունեցավ հանդիսություն՝ նվիրված Ս. Վարդանանց գորավարների տոնին:

Տերեկույթը կազմակերպվել էր Գեւորգյան ճեմարանի եւ Երեւանի պետական լուսնոցների կողմից: Միջոցառմանը ներկա էին Մայր Աթոռի միաբաններ, Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի եւ ԵՊՀ դասախոսներ, Հայաստանի տարբեր բուհերի ուսանողներ:

Հանդիսությունը բացվեց Տեղումական աղոթքով, հնչեցին ՀՀ եւ Գեւորգյան ճեմարանի օրհներգերը, ապա բացման խոսքով հանդես եկավ Մայր Աթոռի հոգեւոր կրթական հաստատությունների վերատեսուչ, Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի տեսուչ Գեւորգ Եպս Սարոյանը՝ ուրախություն հայտնելով, որ արդեն հինգ տարի է, ինչ ճեմարանն ու Երեւանի պետական համալսարանը միասնաբար են ոգեկոչում Վարդանանց անմահ նահատակների հիշատակը: «Վարդանանց ոգեկոչումը հայ ազգի համար ավելին է, քան տոնը. ժողովուրդն անմահացրել է Վարդանանց հիշատակը, այն դարձրել իր

դարավոր պայքարի հիմքը», - նշեց սրբազանը:

Ներկաներին ողջունեց Նաեւ Երեւանի պետական համալսարանի ռեկտոր, պատմական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Արամ Սիմոնյանը: Վերջինս հույս հայտնեց, որ Վարդանանց տոնի հետ կապված ամենամյա հանդիպումները կդառնան գեղեցիկ ավանդույթ ոչ միայն Մայր Եկեղեցու եւ Երեւանի պետական համալսարանի, այլեւ ողջ հայ երիտասարդության համար, քանի որ այս ավանդույթի հիմքում դրված է Վարդանանց անմահ քաջերի եւ հերոսների հայրենասիրությունը, նրանց հավատարմությունը Եկեղեցուն, Մայր հայրենիքին եւ ժողովրդին: Նա կարեւորեց նմանատիպ միջոցառումների դերը՝ դրանք դիտարկելով որպես մեծ գործերի մի փոքր օղակ՝ մեր երիտասարդությանը բերելու դեպի հավատք, դեպի ազգային Եկեղեցի, դեպի հայրենիք:

Միջոցառմանը բանախոսություն ներկայացրեց բանասիրական գիտությունների թեկնածու, Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի ուսումնական գծով փոխտեսուչ Գեւորգ Մադոյանը: Հանդիսության ընթացքում Վարդանանց խորհուրդն ամփոփող հոգեւոր ու հայրենասիրական երգերով հանդես եկան Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի երգչախումբը եւ երիտասարդները:

նի եւ Երեւանի պետական համալսարանի երգչախումբերը, ներկայացվեցին Ավարայրի հերոսների նվիրված բանաստեղծություններ:

Հանդիսության ավարտին ներկաներին իր պատգամն ու օրհնությունը բերեց Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ գոհություն հայտնելով Աստծուն, որ այսօր Վարդանանց տոնը տոնախմբվում է ոչ միայն Սփյուռքում՝ ազգային մեր հաստատություններում, այլեւ Մայր հայրենիքում՝ հոգեւորականների, ճեմարանի սաների եւ համալսարանական ուսանողների հետ: Նորին Սրբությունը հույս հայտնեց, որ ապագայում Վարդանանց տոնը կնշվի ամենուրեք, որովհետեւ դարձել է առաջնորդել հայ ժողովրդին եւ գործունեություն տվել՝ դի-

լին արժեքների տկարացում, հոգեւոր կյանքի գորացման անհրաժեշտություն: Այս բոլոր մարտահրավերների առջեւ մենք կկարողանանք հաղթությամբ ելնել, եթե մեզ առաջնորդող ունենանք Վարդանանց հերոսական ոգին, Վարդանանց բարձր գիտակցությունը, սերը՝ առ Աստված եւ սերն առ հայրենիք: Եթե մենք սիրենք մեր Եկեղեցին Վարդանանց սիրով, մենք երբեք մտահոգություն չենք ունենա հոգեւոր եւ բարոյական արժեքների առնչությամբ, որ դրանք հետընթաց են ապրում մեր կյանքում: Եթե մենք սիրենք մեր հայրենին, մեր երկիրը, մեր հողը Վարդանանց սիրով, մեր կյանքից, մեր հայրենիքի եզերքներից կհեռանան եւ աղքատությունը, եւ ամեն տեսակի նեղություն, եւ ամեն արատավոր երեւույթ, որոնք

մակայելու կյանքի բոլոր դժվարություններին եւ կերտելու հայոց պատմության հաղթանակները:

«...Այսօր, երբ մենք հպարտությամբ անդրադառնում եւ նշում ենք Մարդարապատը կամ արցախյան հերոսամարտի հաղթանակը, բոլորս աներկբայորեն ընդգծում ու հաստատում ենք, որ այդ տեղ՝ այդ պատերազմի դաշտում, ինչպես Մարդարապատում, այնպես էլ Արցախում, փայլատակեց, ճառագեց Վարդանանց ոգին: Այդ ոգին ապրել եւ ուղեկցել է մեր ժողովրդին բոլոր ժամանակներում՝ դժվարությունների թե՛ ձեռքբերումների ժամանակաշրջանում: Այսօր էլ հույժ կարելու է, որ Վարդանանց ոգին, Վարդանանց գիտակցությունը բնակություն հաստատի մեր մեջ, որ առաջնորդող լինի յուրաքանչյուրիս եւ կերտողը՝ մեր կյանքի ընթացքի:

Այսօր էլ մեր երկրի եւ մեր ժողովրդի առջեւ ծառացած են բազում մարտահրավերներ՝ սոցիալ-տնտեսական դժվարություններ, շրջափակում, արցախյան պատերազմի վերսկսման վտանգ, ազգա-

այսօր մտահոգում են յուրաքանչյուրիս՝ պարզ հայորդուց մինչեւ պետական իշխանավոր: Ուրեմն՝ մեր պատգամն է եւ հորդորը, որ ապրենք՝ մեր հոգում կրելով Վարդանանց սուրբ հիշատակը, այն պատվիրանները, այն պատգամները, այն նվիրական տեսիլքը, ի սեր որոնք Վարդանանց իջան Ավարայրի դաշտ եւ այնտեղ նահատակության փառքի պսակն ընդունեցին», - մասնավորապես նշեց Վեհափառ Հայրապետն իր խոսքում:

Վերջում Նորին Սրբությունը երիտասարդներին պատգամեց լինել մեր ժամանակների «Վարդանանք»-ը՝ իրենց արիությամբ, սիրով ու հանձնառությամբ: Վարդանանց տոնի կապակցությամբ իր շնորհավորանքները բերելով ազգի բոլոր գավակներին, ում անվանականության տոնը Վարդանանց հիշատակի օրն է՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մաղթեց, որ Ս. Վարդանանց բարեխոսությամբ Աստծո օրհնությունը հովանի լինի հայոց ազգի վրա՝ ընթանալու դեպի հաղթական, շեն, բարօր ու պայծառ ժամանակները մեր կյանքի:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԵՂԱՐԱՆՈՒՄ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց

28 հոկտեմբերի

Իսպախայի նորանշանակ դեպուտանին

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ՀՀ-ում Իսպախայի նորանշանակ արտակարգ եւ լիազոր դեսպան Ջովաննի Ռիչուլլին:

Ողջունելով դեսպանին՝ Նորին Սրբությունն ուրախություն հայտնեց Հայաստանի եւ Իսպախայի միջեւ առկա սերտ փոխգործակցության համար: Այնուհետեւ անդրադարձ կատարվեց Մայր Աթոռի եւ Վատիկանի ջերմ հարաբերություններին, ինչպես նաեւ՝ Իսպախայի դեսպանատան հետ Մայր Աթոռի արդյունավետ համագործակցությանը: Այս կապակցությամբ Վեհափառ Հայրապետը

գոհունակությամբ փաստեց, որ այդ սերտ կապերի շնորհիվ Հայ Եկեղեցու մի շարք հոգեւորականներ իրենց ուսումնական շարունակել Արեւմուտքի, այդ թվում նաեւ՝ Հռոմի աստվածաբանական բարձրագույն հաստատություններում:

Զրույցի ընթացքում խոսվեց նաեւ երիտասարդ սերնդի կրթության եւ դաստիարակության գործում Եկեղեցու կարեւոր դերակատարության մասին:

Հանդիպման ավարտին Ամենայն Հայոց Հայրապետն արդյունավոր գործունեություն մաղթեց դեսպանին՝ Հայաստանում իր առաքելության մեջ:

Վրաստանի նախագահին

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Վրաստանի նախագահ Գիորգի Մարգվելաշվիլին՝ ուղեկցությամբ ՀՀ արտաքին գործերի նախարար Էդվարդ Նալբանդյանի: Հանդիպմանը ներկա էին Մայր Աթոռի դիվանապետ Արշակ Եսայ Խաչատրյանը, Վիրահայոց թեմի առաջնորդ Վազգեն Եսայ Միրզախանյանը, Մայր Աթոռի վարչատնտեսական բաժնի տնօրեն Մուշեղ Եսայ Բաբայանը:

Ողջունելով Վրաստանի նախագահին եւ նրան ուղեկցող պատվիրակությանը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ուրախություն հայտնեց երկու երկրների միջեւ առկա համագործակցության առիթով եւ շեշտեց, որ նման փոխայացելություններն ավելի են նպաստում երկու ժողովուրդների ու պետությունների հարաբերությունների զարգացմանը: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդգծեց միեւնոյն տարածաշրջանում կողք կողքի ապրող երկու հավատակից ժողովուրդների փոխադարձ գորակցության եւ եղբայրության ամրապնդման կարեւորությունը, ինչին մշտապես ուղղված են եղել Հայ Եկեղեցու ջանքերը:

Զրույցի ընթացքում անդրադարձ կատարվեց Վրաստանի հայ համայնքին եւ նրա պատմական ու ներկայիս մեծ ներդրումին ու դերակատարությանը երկրի տնտեսական, մշակութային, կրթական եւ այլ բնագավառներում: Իր խոսքում Ամենայն Հայոց Հայրապետը գոհունակություն հայտնեց Վիրահայոց թեմի եւ հայ համայնքի եկեղեցական հարցերի կարգավորման ուղղությամբ վերջին շրջանում սկսված դրական գործընթացների կապակցությամբ եւ վստահություն հայտնեց, որ դրանք կառաջնորդեն հայորդիների հոգեւոր կյանքի խնդիրների ամբողջական լուծմանը:

Վերջում Նորին Սրբությունն արդյունավոր գործունեություն մաղթեց տիրա Գիորգի Մարգվելաշվիլին՝ ի բարօրություն Վրաստանի եւ նրա հավատավոր ժողովրդի:

Հանդիպումից հետո Վրաստանի նախագահին այցելեց նաեւ Մայր տաճար, եղավ տաճարի ավանդատուն-թանգարանում:

28 հոկտեմբերի

Համահայկական խաղերի մասնակիցներին

փառ Հայրապետը նկատեց, որ այս խաղերը որքանով նպաստում են մարմնի զարգացմանը, նույնքանով էլ հայրենիք այցելությամբ խթանում են հոգեւորի զորացմանը: «Այս խաղերի միջոցով կերտվում է մեր ժողովրդի միաբանությունը: Եվ այդ միաբանությունն իր առանցքն ունի Մայր հայրենիքում, որի տերը դուք եք, ուր էլ որ ապրեք ու գտնվեք: Այս գիտակցությունն է կրթվում եւ կերտվում համահայկական խաղերի արդյունքում», - ասաց Հայոց Հովվապետը:

Վերջում աստվածահաճո եւ ազգաշեն գործի համար Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր գնահատանքը հայտնեց խաղերի կազմակերպիչներին՝ հորդորելով ավելի ընդարձակել աշխարհագրական ընդգրկումը: Հայոց Հայրապետը մաղթեց երիտասարդներին, որ Ս. Էջմիածնի օրինությունը նորանոր ներշնչանքներ պարգևի նրանց՝ ազգային իրենց կյանքն արդյունավորելու գեղեցիկ իրագործումներով, իսկ Համահայկական խաղերի օրերին ամենը ծաշակեն հաղթանակի քաղցրությունը, ապրեն սիրով եւ միշտ շողկապված մասն Հայաստանի հետ:

Հանդիպմանը ներկա էին նաեւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի դիվանապետ Արշակ Եսայ Խաչատրյանն ու լուսարարապետ Հովհան Եսայ Հակոբյանը:

9 մարտի

Շախմատի Եվրոպայի 15-րդ անհատական առաջնության մասնակիցներին

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց շախմատի Եվրոպայի 15-րդ անհատական առաջնության մասնակիցներին: Հանդիպմանը ներկա էին նաեւ Մայր Աթոռի լուսարարապետ Հովհան Եսայ Հակոբյանը եւ Եկեղեցական հայեցակարգային հարցերի գրասենյակի տնօրեն Բագրատ Եսայ Գալստանյանը:

Հանդիպման սկզբում Հայաստանի շախմատի ակադեմիայի հիմնադիր-նախագահ, միջազգային գրոսմայստեր Սմբատ Լալուտյանը Վեհափառ Հայրապետին ներկայացրեց առաջնության մասնակիցներին եւ մրցապայքարում արձանագրված արդյունքները:

10 մարտի

Սերբիայի արհաֆին գործերի նախարարին

Իր հերթին Սերբիայի արտաքին գործերի նախարարն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին փոխանցեց Սերբիայի Ուղղափառ Եկեղեցու Իրենեոս պատրիարքի եղբայրական ողջույններն ու բարեմաղթանքները, ապա ներկայացրեց այցի ընթացքում արձանագրված արդյունքները, անդրադարձավ երկու ժողովուրդների կյանքում առկա նույնական խնդիրները համատեղ, գործակցության ոգով հաղթահարելու անհրաժեշտությանը:

Խոսվեց նաեւ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ կարգավորման գործընթացի, ինչպես նաեւ երկու երկրների հոգեւոր կյանքի, սոցիալ-տնտեսական խնդիրների մասին:

Նվիրաբերություններ Մայր Աթոռի սոցիալական ծառայությանը

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում ձեւավորված Սոցիալական ծառայության բաժինն իր ակտիվ գործունեությունն է շարունակում սոցիալական ոլորտում:

Ծառայության համակարգում գործում են չորս բարեգործական ճաշարանները, հայորդյաց տները, «Գարեգին Բ» տնաշինական ծրագիրը, Մայր Աթոռի հովանու ներքո գործող «Նազգաշյան մանուկների տուն» երեխաների աջակցության կենտրոնը, ինչպես նաեւ օգնություն է ցուցաբերվում կարիքավոր ընտանիքներին եւ հայրենիքում ապաստան գտած սիրիահայերին:

Սոցիալական ծառայության բաժինը վայելում է հայրենիքի եւ սփյուռքի ինչպես եկեղեցական կառույցների, այնպես էլ անհատ հայորդիների աջակցությունը: Ծառայության գործունեությանն ի նպաստ՝ օրեր առաջ Արարատյան հայրապետական թեմը 50 մլն ՀՀ դրամ է հատկացրել 2004-2014 թթ. ընթացքում թեմի տարածքից զորակազմված, սահմանափակ գոտիներում գտնվող զինվորների եւ Հայոց բանակում երկու եւ ավելի զինվոր ունեցող ընտանիքներին աջակցություն ցուցաբերելու համար:

Մայր Աթոռի կողմից իրականացվող սոցիալական ծրագրերի համար «ԷԿԼՈՏ Հայաստան» միջազգային կազմակերպություն

իր հերթին Սերբիայի արտաքին գործերի նախարարն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին փոխանցեց Սերբիայի Ուղղափառ Եկեղեցու Իրենեոս պատրիարքի եղբայրական ողջույններն ու բարեմաղթանքները, ապա ներկայացրեց այցի ընթացքում արձանագրված արդյունքները, անդրադարձավ երկու ժողովուրդների կյանքում առկա նույնական խնդիրները համատեղ, գործակցության ոգով հաղթահարելու անհրաժեշտությանը:

Խոսվեց նաեւ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ կարգավորման գործընթացի, ինչպես նաեւ երկու երկրների հոգեւոր կյանքի, սոցիալ-տնտեսական խնդիրների մասին:

Սոցիալական ծառայության գրասենյակ

ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ

ՂՈՒԿԱՍ Ա ԿԱՐՆԵՋԻ (1780-1799)

Սկիզբը՝ 2013-ի

թիվ 21-24, 2014-ի թիվ 1-4

Երեւանի խանը, վախենալով հետեւանքներից, իր թանկարժեք ունեցվածքն ուղարկել էր Խոյ՝ հանձնելով Յուսեյն խանի հոգաւթյանը։ Բայց երբ ուզեց ետ ստանալ, չվերադարձրին, եւ Մահմադն ստիպված էր այն ստանալ պատերազմով, իսկ Յուսեյնի եղբայր Ջաֆարը լի խանին էլ պատանդ վերցրեց։ Կարծելով, թե բարկամոլությունը վերականգնված է, նա պատանդին ազատ արձակեց, սակայն Յուսեյնը 1790 թվի գարնանը պատերազմը վերսկսեց եւ հասավ մինչեւ Երեւան։ Մահմադն ամրացավ Երեւանի բերդում, իսկ նրա յուրայինները՝ շրջակա բերդերում։ Մայր Աթոռի ամրություններն էլ օգտագործվեցին որպէս ամրոց։ Մահմադը պահանջեց, որ Մայր Աթոռը դիմադրի թշնամուն։ Իր հերթին՝ Ջաֆարը լի խանն աշխատում էր իր կողմը գրավել հայոց կաթողիկոսին՝ խոստանալով իրենց բարեկամությունը։ Եկավ նաեւ Յուսեյնը, եւ պատերազմը բորբոքվեց նոր ուժով։ Շատ գյուղեր կրակի տրվեցին, եւ Յուսեյնն ու նրա եղբայրը մոտեցան Էջմիածնին։ Ամենուրեք տիրեցին թալանն ու ավերը, կողոպտվեցին նաեւ կույսերի երեք վկայարանները, եւ բանակ դնելով Զասաղի ափերին՝ տեսության հրավիրեցին կաթողիկոսին։ Ղուկասը, չվստահելով թշնամու բարեկամությանը, չգնաց՝ պատճառաբանելով, թե ամրոցի իշխանությունն իր ձեռքում չէ։ Վախենալով վտանգից՝ խոյեցիներն Էջմիածնի պաշարումը վերացրին եւ վերադարձան Մակու

գավառ։ Հայերը եւ Մայր Աթոռը մեծապէս տուժեցին ոչ միայն Յուսեյնի արշավանքից, այլեւ տեղացի մահմեդական ավազակներից։ Դրանից հետո Մահմադն արշավեց Նախիջեւանի վրա եւ մեծ ավերածություններ գործեց։ Հատկապէս տուժեցին հայերը։ Մի պահ Մայր Աթոռի շուրջը պատերազմական գործողությունները դադարեցին, քանի որ Պարսկաստանում նոր ուժով ծավալվեցին գահակալական կռիվները։

Հայերն այդ շրջանում կամեցան պայմանագիր կնքել Ռուսական կայսրության հետ՝ ներկայացնելով Հայաստանի ազատագրության երկու նախագիծ։ Յուսիսային ծրագրի համաձայն, որ 1789 թվին Արդուրյանը եւ Լազարյանը ներկայացրին Պոտյոմկինին, հստակեցվում էին Հայոց թագավորության եւ Ռուսաստանի հարաբերությունները։ Երկրների միջեւ հավերժ դաշինք պետք է կնքվեր։ Ռուսական որոշ զորագնդեր պետք է մնային Հայաստանում։ Հայերը ոսկու եւ արծաթի հանքերից պետք է հարկ վճարեին, եւ կողմերը պարտավորվելու էին պատերազմի ժամանակ միմյանց օգնել։ Հայոց թագավորը պետք է ընտրվեր կայսրուհու կամքով եւ օծվեր Էջմիածնում։ Նա աթոռանիստ պետք է դարձներ Վաղարշապատը, Անին կամ Այրարատում մեկ այլ վայր։ Նոյան տապանի, Լուսավորչի եւ Դաստառակի շքանշաններ պետք է հաստատվեին, ազգային դրոշմը պետք է ունենար կարմիր, կանաչ եւ կապույտ երիզներ, զինանշանը պատկերելու էր միազուրկ արծիվ եւ երկու

առյուծ, նախարարական հին տների ներկայացուցիչների իրավունքները պետք է ճանաչվեին։ Գյուղերը կալվածք կարող էին լինել, բայց ճորտությունը պիտի արգելվեր։ Կաթողիկոսը պետք է ընտրվեր հայոց թագավորի առաջարկությամբ։ Երկու երկրների միջեւ առեւտրական պայմանագիր եւ փախստականների վերաբերյալ դաշնագրեր պետք է կնքվեին։ Ռուսական 6000-անոց բանակը պետք է տասը տարով մնար Հայաստանում։ Հետո այդ թիվն իջնելու էր 4000-ի, 15 տարի հետո՝ 2000-ի, իսկ 20 տարուց հետո բանակը պետք է հանվեր Հայաստանից։ Այդ բանակը պահելու համար հայերը 60000 թուման պիտի հատկացնեին. կեսը՝ դրամով, կեսը՝ պարենով։ Չորրորդ թվի հետ կապված՝ այդ գումարը պակասելու էր։ Հայ գինվորությունը եւ ամրոցները ռուսական հրամանատարի ենթակայության տակ պետք է գտնվեին։ Հայերը պետք է վճարեին 20 մսխալ գուտ ոսկի, 3 ձի եւ 6 խոյ։ Հայերը բարեկամ պետք է լինեին ռուսների բարեկամների, թշնամի՝ թշնամիների հետ։ Պատերազմի ժամանակ ռուսներին օգնության պետք է ուղարկեին 6000-անոց զորք։ Գերմանական կայսրը ճանաչվելու էր իրավարար երկու երկրների համար։ Ծրագիրը պատրաստվել էր 1779 թվին եւ թարգմանվել 1786-ին։ Ռուսական արքունիքին ներկայացվեց ծրագիր նաեւ հայկական կողմից, սակայն երկուսն էլ գործնական արդյունք չունեցան, քանի որ ռուսական կողմը պարզ հայտարարեց, որ պայմանագրերը պետություններին միջեւ եւ կնքվում։

Պարսկաստանում սկսեց ուժեղանալ դաշարների ցեղապետ Աղա Մահմադ խանը։ Նա ցեղապետ Մուհամեդ-Յուսեյնի որդին էր եւ Ալի-Ադիլ շահի հրամանով ներքինացվել էր դեռ վեց տարեկան հասակում, իսկ հայրն սպանվել էր Զեքիմի հրամանով։ Դրանք նրա մեջ ատելություն առաջացրին, եւ նա, ամեն միջոցի դիմելով, տիրեց Մագանդարանին, իսկ հետո՝ ողջ Պարսկաստանին։ 1794 թվին նա դարձավ Պարսկաստանի տիրակալ, սակայն շահ եւ շահնշահ տիտղոսն իր վրա չվերցրեց։ Իր մայրաքաղաքը դարձրեց Թեհրանը, իսկ Սպահան եւ Շիրազի ամրությունները քանդել տվեց։ Նա իր տիրապետությունը հասցրեց նաեւ հայերի վրա։ Իր գերիշխանության տակ առավ Արեւելյան Կրաստանը։ Հերակլը, որ 1783 թ. հուլիսի 24-ին Ռուսաստանի հետ պայմանագիր էր կնքել, հայտնվեց Աղա Մահմադի թշնամիների շարքում։ Աղա Մահմադը կամենում էր վերականգնել Պարսկաստանի երբեմնի հզորությունն ու փառքը։

1795 թվին նա մեծ բանակով արշավեց Արցախ, պաշարեց Շուշին եւ զորք ուղարկեց Երեւանի վրա։ Երեւանի Մահմադ խանն ամրացավ Երեւանի բերդում, իսկ Ղուկասը Մայր Աթոռի գանձերը 21 սայլով ուղարկեց Տփղիս՝ կարծելով, թե այնտեղ ապահով է։ Դրանցից 6 սայլ Մահմադի ձեռքն ընկավ, չնայած Ղուկասը նվերներով փորձել էր վանքն ազատել ավարառությունից։ Աղա Մահմադը շարժվեց Տփղիս եւ գրավեց այն 1795 թվի սեպտեմբերի 18-ին։ Անասելի էին կոտորածներն ու թալանը։ 16000 աղջիկ ու տղա գերի տարվեցին։ Հերակլը հազիվ փրկվեց՝ ապավինելով Թելավի կողմերին։ Աղա Մահմադի հետ էր հայոց Մեջլում մեկը, որն իր կողմից

մեծապէս նպաստել էր Աղա Մահմադի հաջողությանը, եւ ինքն էլ առաջարկել էր շարժվել Տփղիսի վրա։ Իսկ Ղուկասն ամեն ինչ արեց, որ հայ ու վրացի գերիներին փրկագնի։ Ղուկասը շատերին էր դիմել, որ փրկագնեն Մահմադի ձեռքն ընկած սայլերի հարստությունը եւ վերադարձնեն վանքին։ Նա նամակ գրեց անգամ Մեջլումին։

Աղա Մահմադի արշավանքին հաջորդեց ռուսական բանակի արշավանքն Այսրկովկաս՝ Չաբոտի գլխավորությամբ։ Նրա հետ էր Հովսեփ Եպիսկոպոս Արդուրյանը։ 1796 թվի սեպտեմբերին ռուսները մտան Գանձակ։ Զրիստոնյաները ղեկորվեցին, իսկ մատմեղականները եւ անգամ Աղա Մահմադը շփոթության մատնվեցին։ Սակայն Եկատերինա Բ կայսրուհին 1796 թվի նոյեմբերի 16-ին կաթվածահար եղավ եւ 37 ժամվա հոգեվարքից հետո մահացավ։ Եվ այդ ժամանակ նրա որդի Պավելը, որ թշնամացած էր մոր հետ, Չաբոտի բանակին կարգադրեց ետ դառնալ։ Ղուկասը, անշուշտ, ուրախացել էր ռուսների արշավանքով, սակայն խոհեմաբար սպասում էր դեպքերի զարգանալուն։

Շարունակությունը՝ էջ 4

Բ. Ի. ՂԱՏԿՈՎ

Սկիզբը՝ թիվ 4

Այսպէս, երանելի Ֆեոֆիլակտի կարծիքով, ընդհանրապէս ուզածը հարստությունն, որի տնտեսւարողն այն ծառայեցնում է լոկ իր շահերին, կոչվում է անիրավ հարստություն։ Ըստ Տիրոջ ցուցումի՝ նման հարստությունն աղքատներին բաժանելը դառնում է միջոց՝ բարեկամներ ձեռք բերելու, որոնք էլ կարող են իրենց բարերարներին ուղեկցել հավիտենական օթեւան։

Քանի որ երկրային ողջ հարստությունը պատկանում է Աստծուն՝ որպէս աշխարհում գոյություն ունեցող ամեն ինչի միակ սեփականատիրոջ, իսկ մարդիկ նման հարստության լոկ ժամանակավոր կառավարիչներն են՝ նշանակված հսկիչները, ուստի պարտ են հաշիվ տալ իրենց Տիրոջը։ Այստեղ ոչ մի կասկած չի կարող։ Սակայն այն, որ կառավարիչները պարտավոր են բաժանել աղքատներին իրենց ենթակայությանը հանձնված ողջ հարստությունը մինչեւ վերջին թելը՝ իրենց ոչինչ չթողնելով, կարելի է փոքր-ինչ կասկածի ենթարկել։ Զրիստոնը, որպէս Աստուծո առաքված շնորհներ, երկրային բարիքների օգտագործումը երբեք չի դատապարտել։ Նա պահանջում է միայն, որ մենք չհամարենք մեզ այդ բարիքների լիակատար տերն ու անպատասխանատու տնօրէնը։ Նա պահանջում է, որ մենք այդ բարիքներն ընդունենք որպէս Աստծո ունեցվածք եւ կառավարելով դրանք՝ չմոռանանք մերձավորին սիրելու Նրա պատվիրանը եւ բարին գործենք նրանց համար՝ քաղցածներին ուտելիք տալով, ծարավներին՝ ջուր, օտարներին մեր մէջ առնելով, մերկերին հագցնելով, հիվանդանոցներում ու բանտ-

րում գտնվողներին այցելելով (Մատթ. ԻԵ 34-40)։ Չար մշակներն անարգվեցին ոչ թե նրա համար, որ օգտվեցին իրենց վարձակալության տրված այգու բերքից, այլ այդ բերքից Տիրոջ պահանջած բաժինը Նրա կողմից իսկ առաքված ծառային չտալու համար, նրա համար, որ կամենում էին ողջ այգին յուրացնել։ Հնարավոր չէ, որ Տերը պարտադրի աղքատներին տալ այն ամենը, ինչ մենք ունենք՝ մեզ եւ մեր ընտանիքին ոչինչ չթողնելով։ Այդ իսկ պատճառով երանելի Ֆեոֆիլակտի կարծիքը, թե հարկ է անիրավ կոչել ուզածը հարստությունը, հետեւաբար եւ դրա նաեւ այն մասը, որը կառավարողը պահում է իր շահի համար, հազիվ թե կարելի լինի ճիշտ համարել։

ինձ թվում է, որ դա նրա կարծիքը չէ, այլ ուղղակի թերասում է, մտքի անավարտություն, ինչի հաստատումն է նրա «Եղբայրների հետ կիսել այդ հարստությունը» արտահայտությունը, ինչը նշանակում է, որ բաժանվելիք ունեցվածքի մի բաժինը բնականաբար պետք է հասնի նաեւ բաժանողին։

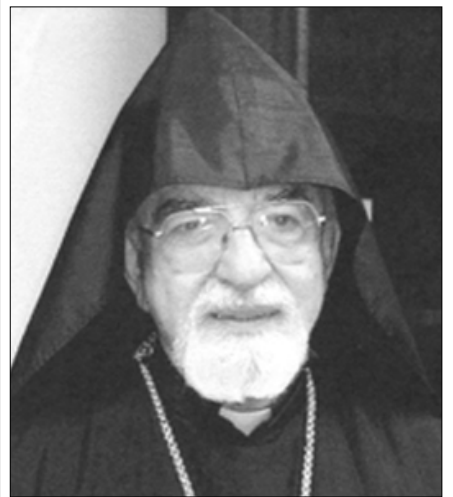
Սրանով հանդերձ՝ երանելի Ֆեոֆիլակտի բացատրությունը պատասխան չի տալիս այն ամենազխաժող հարցին, որ վերաբերում է անիրավ տնտեսին, երբ կարողում ենք առակը, այն է՝ արդյոք այդ տնտեսն արժանի՞ էր գովեստի։ Ինչո՞ւ Տերը նրան նմանվելու օրինակ բերեց։ Եվ ինչո՞ւ Նա պատվիրեց բարեկամներ ձեռք բերել անիրավ հարստության միջոցով, եթե հարստությունն ինքնին չի կարող անարդար, անիրավ համարվել, այլ անիրավ է կոչվում այն դեպքում, երբ ձեռք է բերվում անօրէն կամ հանցագործ ճանապարհով, երբ ձեռք է բերվում չարագործության նպատակով եւ այդպէս էլ օգտագործվում կամ ձեռք է բերվում դրա՝ հարստության հանդեպ առանձնահատուկ մոլուցք ունենալու, որպէս կուռք պաշտելու պատճառով։ Եվ մի՞թե Տերը կարող էր ասել, թե երկնային արքայության դռները կարելի է բացել անիրավ հարստությամբ։ Այս բոլոր հարցերի պատասխանները մենք չենք գտնում Ֆեոֆիլակտի բացատրություններում։

Մետրոպոլիտ Ֆիլարետ Մոսկովսկոյի կարծիքով՝ «Առակի իսկական նշանակությունը որոշարկվում է այլ գծերով։ Նշանակված հսկիչը կառավարում է ուրիշի ունեցվածքը։

Շարունակությունը՝ էջ 8

ՄԱՀԱԶԴ

Ի Տեր հանգավ Շնորհք ծ. վրդ. Գասպարյանը

Խոր ցավով տեղեկացնում ենք, որ մարտի 3-ին ԱՄՆ Բելվիլ Իլլինոյի հիվանդանոցում ի Տեր հանգավ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբան, Ամերիկայի հայոց Արեւելյան թեմի հոգեւոր սպասավոր Շնորհք ծ. վրդ. Գասպարյանը։

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ Մայր Աթոռի միաբանությունը առ Աստված աղոթք են բարձրացնում բարեհիշատակ հայր սուրբի հոգու հանգստության համար, սգում Շնորհք ծ. վրդ. Գասպարյանի մահը։

«Յիշատակն արդարոյն օրինութեամբ եղիցի»։

Սկիզբը՝ թիվ 4

Մամուլն այս տարիներին դարձավ հայ հանրային կյանքի առաջնորդող ուժը: Տարբեր էին հոսանքները, նախասիրությունները, բայց հրապարակագրական կյանքի մեծ մասը վերաբերում էր հայ ազգային գիտակցության վերագործունեին եւ ծրագրված ուղղվածությանը:

Ահա այս տեսադաշտում ավելի հստակ է ուրվագծվում գեղարվեստական գրականության հայրենասիրական բնույթը: Մեծանում էր հայրենասիրական վեպերի ընթերցանության ամենօրյա պահանջարկը: Այստեղից՝ պատմավեպերի առատությունը: Իսկ հայրենասիրական քնարերգությունը հիմա արդեն հնչում էր դպրոցական եւ թատերական սրահների բեմերից եւ ներգործում հանրային գիտության վրա:

Այս տեսակետից առանձնահատուկ է Միքայել Նալբանդյանի եւ Ռաֆայել Պատկանյանի գործունեությունը: Գրեթե հասակակից երկու նորնախիջեանցիները դարձան հայրենասիրական գաղափարների դրոշակակիրներ: Շատ հուժկու էր հնչում Նալբանդյանի ձայնը: Նրա «Հայ մարդու հայրենիքը» (1858), «Սուրբ Մեսրոպի տոնին», «Օշական» եւ հատկապես «Ազատություն» (1859), «Իտալացի աղջկա երգը» (1859), «Մանկության օրեր» (1860), «Ապոլոնին» (1861) հայրենասիրական եւ քաղաքացիական բանաստեղծությունները սերունդներ են դաստիարակել: Ժամանակին շատ մեծ ներգործուն դեր են ունեցել նաեւ Ռաֆայել Պատկանյանի

ՀԱՅՐԵՆԻՔ. ԲԱՆԷ ՀԱՅՈՇ

Ա. Հայրց հայրենիք եւ հայ գրականություն

(պատմական ակնարկ)

1850-1860-ական թթ. գրած «Չարմայր նահապետի մահը», «Արաքսի արտասուքը», «Օրորոցի երգ», «Աղասու մոր երգը», «Հայ եւ հայություն» բանաստեղծությունները, «Զաչ Վարդան Մամիկոնյանի մահը» պոեմը: 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի եւ հայկական հարցի անդրադարձներ են նրա «Բողոք առ Եվրոպա», «Տաճկահայերի օրհասը», «Վեհաժողով» բանաստեղծությունները: Հայրենասիրական ոգին ներծծված է նրա ոչ միայն չափածո, այլեւ արձակ գրեթե բոլոր գործերի մեջ:

Հայրենիքի լուսավորության ու սիրո գաղափարների մարմնավորումներ են **Սմբատ Շահագիզի** «Լեւոնի վիշտը» (1865) պոեմը եւ «Ազատության ժամեր» (1860) գրքում գետեղված, ինչպես նաեւ զանազան այլ բանաստեղծություններ՝ «Ազգային վիճակ», «Ինձ մի սիրիր», «Երգ մեռնող հայրենասերի», «Կեցցե սուրբ գործը», «Հայաստան եւ նորա որդիք», «Բռնավոր սուլթան», «Եզվիտներ եւ Չեյթուն»:

Հայրենասիրական գաղափարները միաժամանակ բորբոքվում էին ինչպես արեւելահայ, այնպես եւ արեւմտահայ իրականության մեջ: Արեւմտահայ պոետիայի եւ թատերգության ասպարեզում առանձնանում են **Սկրտիչ Պեշիկթաշյանն ու Պետրոս Դուրյանը**: Նրանք բեմի համար գրեցին պատմական դրամաներ ու ողբերգություններ՝ փորձելով թուրքական բռնատիրության պայմաններում զինավառել ժողովրդին: Նշանակալի են Պեշիկթաշյանի «Կոմակ», «Արշակ Երկրորդ», «Վահան Մամիկոնյան», «Վահե», Դուրյանի «Արտաշես Աշխարհակալ», «Անկումն Արշակունի հարստության», «Ասպատակությունն պարսկացի Հայս կամ ավերումն Անի մայրաքաղաքին Բագրատունյաց», «Տիգրան Բ» երկերը: Իր քնարերգության մեջ հայրենասիրական գաղափարները Պեշիկթաշյանը ծառայեցրեց պատմական այնպիսի իրողության փառաբանությանը, որպիսին Չեյթունի ապստամբությունն էր: Զաղաքացիական-հայրենասիրական բարձր ներշնչանքով են գրված այս շարքի չորս գործերը՝ «Հայ քաջորդին», «Մահ քաջորդույն», «Թաղումն քա-

ջորդույն» եւ «Հայ քաջուհին»: Հակառակ այս պատմական անդրադարձի՝ ավելի ռոմանտիկ շնչով են գրված Դուրյանի «Իդիք առ Հայաստան», «Երգ մարտին Վարդանանց», «Իմ ցավը», «Վիշտը հայուն» բերթվածները:

Բոլոր ձեւերով գրականությունը փորձում էր ոտքի հանել, զինավառել ժողովրդին, բորբոք պահել նրա ազգային գիտակցությանը. բեմերում թատերական ներկայացումներն էին ու ասմունքը, թերթերում շարունակաբար տպագրվող վեպերն էին, հրապարակագրական հոդվածները: Հավաքվում էր ազգային բանահյուսությունը, վերականգնվում էր ազգային երգը:

Հայրենասիրական շունչը մի նոր թափ առավ հայկական ռոմանտիզմի գրականության մեջ: Այս տեսակետից առանձնահատուկ են **Րաֆֆու եւ Մուրացանի** ստեղծագործությունները: Հայրենասիրական գաղափարներ ամեն ինչի մեջ՝ լինի բուն հայրենասիրական թեմատիկա, թե՛ սոցիալական կամ սիրային: Սա արդեն արմատական սկզբունք էր՝ առանց որի գրողները չէին պատկերացնում գրականության գործառնական-դաստիարակչական դերը: Այսինքն՝ գրականությունն իր դրսեւորման բոլոր ձեւերով պետք է նպաստեր ժողովրդի հայրենասիրական վերագարթնեին: Այս առաջադրույթը Րաֆֆին իրականացրեց թե՛ կովկասահայ կյանքին նվիրված վիպակներում, թե՛ թուրքահայ կյանքին նվիրված պատմվածքներում եւ թե՛ հատկապես պարսկահայ կյանքին նվիրված «Սալբի» ու «Հարեմ» վեպերում: Րաֆֆին առաջ է քաշում ռոմանտիկական հերոսի կերպարը, ում գլխավոր նպատակը հայրենիքին ծառայելն է:

Այս մտայնությունն առավել խորությամբ արտահայտվեց հատկապես նրա ծրագրային վեպերում՝ «Զավալեդին» (1878), «Խենթը» (1881), «Կայծեր» (հ.1-2, 1883-1887): Սարհատի, Վարդանի, Միքայել Դուրդուկյանի (Սալման), Ֆարհատի, Սարոյի, Սարգսի, Ասլանի, Ավոյի, Սոնայի, Մարոյի կերպարները Րաֆֆու հայրենասիրական գաղափարների կրողներն են, ովքեր գենքով, գաղափարով, լուսավորությամբ ծառայում են հայրենիքին:

Հայրենասեր ու նվիրված կերպարներ է ստեղծել նաեւ Րաֆֆին իր «Դավիթ-Բեկ» (1882), «Պարույր Հայկազն» (1884), «Սամվել» (1886) պատմական վեպերում: Այս դեպքում արդեն Րաֆֆու գաղափարական առաջադրույթները կենսագործում են պատմականորեն վավերական դեմքեր՝ Սամվելը, Մովսես Խորենացին, հանրահռչակ, բայց ազգին անօգտակար Պարույր Հայկազն-Պրոերեսիոսը եւ Դավիթ-Բեկը:

Մուրացանի համար եւս, անկախ այն բանից, թե նա գյուղի կյանք է պատկերում, քաղաքային հարաբերություններ կամ պատմական իրադարձություններ, ամեն ինչի նպատակը հայրենիքին ծառայելն էր: Հայրենիք՝ հանուն որի նա առաջ է քաշում իր գյուղափրկիչ ծրագիրը («Խորհրդավոր միանձնուհի», (1889), «Նոյի ագռավը» (1899), «Առաքյալը» (1902), հանուն որի քննադատում է քաղաքային բարքերը եւ ծաղրում քաղքենիական կենցաղը («Հասարակաց որդեգիրը», (1884), «Հարուստները գվարճանում են» (1884), «Ինչ լայել է» (1885) «Անպատճառ իշխանուհի» (1886), «Լուսավորության կենտրոնը» (1892), «Հատուկ թղթակիցը» (1902) եւ հակառակ դրանց՝ օրինակելի հայրենասիրական վարքով եւ կերտում իր պատմական հերոսներին՝ Ռուզանին («Ռուզան կամ հայրենասեր օրհորդ», 1881), Անդրեաս Երեցին («Անդրեաս Երեց», 1897-1898) եւ Գեւորգ Մարգարետունուն («Գեւորգ Մարգարետունի», 1896): Հայրենասպառումի նույն այս ծրագրի մեջ իրենց որոշակի տեղն ունեն նաեւ Մուրացանի «Հայ բողոքականի ընտանիքը» (1882) վիպակը եւ «Իմ կաթոլիկ հարսնացուն» (1885) վեպը: Մուրացանի միտումնավորությունը գրականության մեջ ուներ միմիայն մեկ նպատակ. ինչ գնով էլ լինի, փրկել հայրենիքը:

Նույն այս շրջանի մեջ պետք է դիտել նաեւ **Շերենցի** պատմավիպասանությունը՝ «Երկունք Թ դարու» (1879), «Թեոդորոս Ռշտունի» (1881), «Թորոս Լեւոնի» (1887), եւ **Պերճ Պռոշյանի** «Սկիզբն երկանց» (1892), «Հուն» (1900) վեպերը: Իսկ Պռոշյանի մյուս վեպերը ժողովրդին համախմբում են ազգագրության շուրջ՝ հիշեցնելով կենցաղի ու սովորույթների մանրամասները:

Շարունակությունը՝ էջ 6

ՀԱՅՈՇ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ

ՂՈՒԿԱՍ Ա ԿԱՐՆԵՋԻ

(1780-1799)

Սկիզբը՝ էջ 3

Նա ոչ միայն ռուսների նահանջի լուրն ստացավ, այլեւ տեղեկություն՝ դեպի Հայաստան Աղա Մահմադ իսկին նոր արշավանքի մասին: Աղա Մահմադը շարժվեց դեպի Շուշի, նրա եղբայր Ալիդուլին՝ Երեւան: Ամենուրեք այլանդակ բռնություններ եղան: Աղա Մահմադը 1797 թվի մայիսի վերջին գրավեց Շուշին, որտեղից Իբրահիմը փախել էր Կովկասյան լեռներ: Շուշիում պարսից տիրակալն սպանվեց իր երկու սպասավորների կողմից, որոնցից մեկին չնչին պատճառով նա պատրաստվում էր հաջորդ օրը մահապատժի ենթարկել: Եվ այդ սպասավորը մահմեդականացված հայ էր, որը խնդրել էր անվերջ հայերին խնայել: Այդ մարդը Ջամ-շուխ էր, որի տանը հյուրընկալվելով՝ Աղա Մահմադը կողոպտել էր նրան նույնպես: Նրան հաջորդեց Բաբա խանը, որն Աղա Մահմադի եղբորորդին էր: Նա շահ հռչակվեց Ֆաթալի անունով:

Ֆաթալին խաղաղ բարք ուներ եւ թույլատրեց, որ նահանգներում բռնապետները կուսակալ-

ների վերածվեն: Երեւանում Ալիդուլին էր, որ կուզենար խանությունը ձեռք ձգել, բայց քաղաքացիների դիմադրության հետեւանքով ստիպված եղավ հեռանալ: Երեւանի նախկին բռնապետը՝ Մահմադը, որ աքսորված էր, թույլտվություն ստացավ վերադառնալու: Իբրահիմն էլ համարձակվեց Շուշի վերադառնալ, եւ դաժան բռնությունները վերսկսվեցին: 1797 թվի հոկտեմբերի 29-ին Օշականում ավազակներն սպանեցին խամսեցի Հակոբ Եպիսկոպոսին, եւ ոչ ոք չպատժվեց: Կռիվները շարունակվեցին Դավրեթի, Խոյի եւ Երեւանի խաների միջեւ: Դրանից շատ տուժեց Մայր Աթոռը: Գործը հասավ այնտեղ, որ Խոյի Ջաֆարուլլին՝ իր մարդկանցով, 14 օր մնաց վանքում՝ մեծապես վնասելով միաբնականությանը: Նրան քշել էին Խոյից, եւ նա թափառում էր Էջմիածնի շրջակայքում, Բերդոլ լեռան եւ Կաղզվանի կողմերում: Հետո հաստատվեց Թալիսում եւ յուրայիններին սփռեց Արագած լեռան լանջերին: Նա նոր պատուհաս դարձավ հայերի համար: Արցա-

խում եւ Գանձակում, իսկ ավելի շատ Վրաստանում ժանտախտ սկսվեց: Հերակլին փոխարինած Գեորգի թագավորը Ղուկասից բանիցս խնդրեց սուրբ գեղարդը, եւ կաթողիկոսն ստիպված եղավ զիջել: Հերակլը մահացել էր 1797 թվին, եւ նրա ավագ որդին՝ Գեորգին, նրան հաջորդեց: Նրա թագավորությունը Ֆաթալին հաստատեց, քանի որ ընդունել էր իր գերիշխանությունը, սակայն ժանտախտի պատճառով հեռացել էր Կախեթի կողմերը:

Տեսնելով երկրի ավերը՝ Ղուկասն էլ իր հայացքը հառել էր դեպի Կախեթ՝ Ռուսական կայսրությանը: Ռուսների հեռանալուց հետո նա աշխատում էր ձեռք բերել պարսիկների համակրանքը, սակայն դա այնքան էլ հաստատուն չէր: Չգալով, որ ոչ պարսիկներից կարող էր լավություն սպասել եւ ոչ էլ օգնություն՝ վրացիներից, նա 1797 թին՝ Պավել կայսեր թագավորությունից ութ ամիս հետո, որոշեց նրան շնորհավորել՝ գահ բարձրանալու կապակցությամբ: Նա խնդրեց նրա պաշտպանությունը եւ հայցեց նրանից

նույնպիսի հրովարտակ, ինչպիսին տրվել էր Սիմեոն կաթողիկոսին: Պավելը, հեռահար նպատակներով, նրա առաջարկները լավ ընդունեց: Պատասխանը Ղուկասին չհասավ, բայց լուր առնելով այդ ամենի մասին՝ նա շնորհակալություն հայտնեց Արղությանին եւ մյուսներին, իսկ 1799 թվի փետրվարի 12-ին խնդրեց հրովարտակի եւ նախարարապետի նամակի պարզ պատճենները: Բնագրերը կարողացան ուղարկել ավելի ուշ: 1799 հոկտեմբերի 15-ին Ղուկասը հատուկ կոնդակով շնորհակալություն հայտնեց Պավելին: Այս ընթացքում Ղուկասի առողջական վիճակը վատթարացավ, եւ 1799

թվի դեկտեմբերի 28-ին կնքեց իր մահկանացուն եւ թաղվեց Սբ Գայանե եկեղեցու գավթում: Նա պաշտոնավարեց 19 տարի 5 ամիս, ավելի ճիշտ՝ 19 տարի, 4 ամիս եւ 26 օր:

Ուղղակի ապշել կարելի, թե այդ խառը, դաժան ու անհանգիստ ժամանակներում ինչպես է Ղուկաս կաթողիկոսը զբաղվել շինարարական գործունեությամբ: Ավելին. ավերների պատճառով նա ստիպված էր հաճախ ձեռնամուխ լինել վերանորոգման ու վերաշինության: Նա իր հեղինակությամբ կարողանում էր հայ մեծամեծներին գումարներ ստանալ եւ դրանք ծախսել շինարարության վրա: Չհաշված Էջմիածնում իրականացրած շինարարությունը՝ նա Արղությանի ծախքով նորոգեց Սանահնի վանքը, որը գրեթե ամայացել էր: Նա նորոգեց վանքի քանդակները կամ աղբյուրը, մի շարք տեղերում վերնահարկեր ավելացրեց, սենյակներն ընդարձակեց եւ շատացրեց: Այդ ամենն արվել է 1784 եւ 1785 թվերին, սակայն որոշ գործեր շարունակվել են մինչեւ 1797 թվը: Բարերարները եղել են հեռու վայրերից, քանի որ Մայր Աթոռում հնարավոր չէր նվիրատուներ գտնել:

Շարունակելի
Բաբկեն ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
77 ԳԱՍ Թղթակից անդամ,
պրոֆեսոր

ԷՄԱՆՈՒԵԼ ՎԱՐԱՆՂՅԱՆԸ ԵՎ ՆՐԱ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սկիզբը՝ 2014-ի թիվ 3-4

Այն, ինչ ներկայացվում է վերը բերված դրվագում, միանշանակ Նորմալ երեւոյթ էր այդ ժամանակաշրջանում ապրած հայերի համար: Չարմանալի է, բայց փաստ, որ ժամանակակից Հայաստանում՝ հատկապես գյուղական համայնքներում, տակավին պահպանվել է վերը նկարագրված եւ XXI դարի քաղաքացուն առնվազն գավեշտական թվացող այդ սովորույթը: Սակայն մեր ժողովուրդը, որի զգալի մասը դեռեւս բավականին ավանդապաշտ ու պահպանողական է, միանգամայն բնական է համարում հին բարքերի ու սովորույթների, անցյալի հոգեկերտվածքի ու արժեհամակարգի պահպանումը: Մի կողմից նման մոտեցումը կարելի է որակել իբրեւ հետադիմության դրսեւորում, մյուս կողմից՝ ազգային մշակութային առանձնահատկությունների պահպանում, այն հատկապես փոքր ազգերի համար հույժ կարեւոր է գոյապահպանման առումով: Գուցե այս պարզ ճշմարտության գիտակցումն է, որ հայության մեծամասնությանը, մասնավորապես Էմանուել Վարանդյանի պատկերած հայերին դրդում է այդքան ամուր կառչել Եթնիկ սովորույթներին: Սակայն եկեք հարցին մոտենանք այլ տեսանկյունից. որքանով է արդարացված հասարակության միջամտությունը, եթե չասենք՝ ներխուժումն անհատի նեղ անձնական կյանք: Էմանուել Վարանդյանի վեպում ներկայացվածը հենց այդ դեպքն է: Դատելով սփյուռքահայ արձակագրի երկից՝ գյուղաբնակ հայերը գործնականում անձնական ազատություն չունենին: Այն ամենը, ինչ կատարվում էր հայ ընտանիքներում, վերահսկվում էր համայնքի կողմից, եւ եթե այդ տեղի էր ունենում որեւէ բան, որը փոքր-ինչ հակասում էր հասարակության մեջ ընդունված Նորմերին, դա արժանաւորում էր հասարակական պարտավանքի: Ժամանակին Նույնիսկ Հյուսիսային Եվրոպայում եւ Ամերիկայում էին առկա պուրիտանության նման ծայրահեղ դրսեւորումները, սակայն դարերի ընթացքում մարդ-

կության առնվազն մի հատվածը հասկացավ, որ բացահայտ ներխուժումն այլոց նեղ անձնական կյանք այնքան էլ արդարացված չէ: Հայ ժողովուրդը, մասնավորապես Էմանուել Վարանդյանի հերոսներն ակներեաբար տրամագծորեն այլ մոտեցում ունեն «անձնական կյանք» ասվածի հանդեպ: Նրանց կյանքը գործնականում լիովին կանոնակարգվում էր հայապարսկական հասարակական Եթնիկայի օրենքներով ու կանոններով: Համաձայն դրանց՝ որեւէ անհատ իրավունք չուներ ինքնուրույն որոշելու իր տեղն այս աշխարհի երեսին: Անհատը պետք է հարմարվի հասարակության պահանջներին: Ամեն մարդ պետք է ներդաշնակորեն ապրի շրջապատի հետ: Ինչպես ասում է Վարանդյանի պատկերած հարսանյաց արարողության հյուրերից մեկը. «Մեր ամուսնությունը, ծնունդը եւ մահը համայնքի ուրախությունն են ու վիշտը» (տե՛ս Varandyan E., Նույն տեղում, էջ 208): Այս պահին ակամայից հիշում ես Բալաքյանի մեկնաբանությունը՝ կապված Էմանուել Վարանդյանի վեպի՝ արտաքին աշխարհից անբնականորեն տարանջատված լիներու մասին:

Էմանուել Վարանդյանն ակնհայտորեն քաջատեղյակ է եղել իր գրվածքի սոցիալ-պատմական ենթատեքստին: Մի կողմից՝ արձակագրի հերոս Սասունը նկատում է, որ ներկայացված պատմությունը տեղի էր ունենում մեծ պատերազմից մի քանի տարի առաջ: Այդ պատերազմը մի հակամարտություն էր, որը պետք է գլխավոր շրջեր իր ընտանիքի կենսածնը: Մյուս կողմից՝ հայազգի երիտասարդը շարունակ խոսում է համայնքային խրախճանքների սոցիալ-հոգեբանական ներազդեցության մասին. «Մարդկանց երկար ու ձիգ դարեր էին հարկավոր, որպեսզի նրանք սովորեին ապրելու արվեստը: Աշխարհի ոչ մի այլ անկյունում տեղ չկա բնական գեղեցկության, պարզության եւ ոգեշունչ կրթության հաջող միախառնության համար» (տե՛ս Varandyan E., Նույն տեղում, էջ 22): Էմանուել Վարան-

դյանի գրքից մեջբերված այս դրվագը, անկասկած, կարելի է, քանի որ դրանում առկա է մի թաքնված ակնարկ, համաձայն որի՝ հայերը հարատեւելու մեծ ուժ ու կարողություն ունեցող ազգ են: Անվերջանալի խնդիրներն ու սպառնալիքները հայ ժողովուրդին սովորեցրին վայելել տվյալ պահի ուրախությունը, ինչպես օրինակ՝ մեր կողմից քննարկվող ամերիկահայ գրողի վեպում պատկերված հարսանեկան խրախճանքը:

Չնայած հայերն իրենց Եւրոպամբ գուսպ են եւ ծածկամիտ, նրանք չեն թաքցնում իրենց հույզերը: Այս առումով հայերը, անշուշտ, տարբերվում են արեւմտյան ազգերից՝ իհարկէ չհաշված որոշ բացառություններ: Ի դեպ, հայերն արեւմտյան ժողովուրդներից տարբերվում են նաեւ կարգ ու կանոնի մասին ունեցած իրենց պատկերացումներով: Սրանում մենք համոզվում ենք Սասունի մեծ քեռու ու Մարինայի հոր գրույցից: Քեռին ասում է հարսնացուի հորը, որ կարգ ու կանոնը հանդիսանում է քսաներորդ դարի կարգախոսը: Իսկ Մարինայի հայրը հետեւյալ կերպ է արձագանքում այս պնդմանը.

«Արեւմուտքի մարդկանց գրպանում եղած մեխանիկական սարքը նրանց ամենահավատարիմ ընկերն է: Պատի ժամացույցը հուշում է նրանց ճաշելու եւ ճաշն ավարտելու ժամանակը: Նրանք քնում են մեքենաների պես, աշխատում են մեքենաներով, ճանապարհորդում են մեքենաներով, գրում են մեքենաներով, խոսում սարքերի օգնությամբ՝ մեծ տարածությունների միջեւ, նրանք պարում են մեքենաների պես, նրանք գետնի վրայով, օդով ու գետնի տակով ճանապարհորդում են մեքենաներով, բարձր շենքերի վրա մագլցում են մեքենաների օգնությամբ: Գրագ կգամ, որ այդ մարդիկ հենց իրենք մեքենաներ են: Ինձ դուր չի գալիս նման ապրելակերպը: Ես սիրում եմ մոռանալ ժամանակի մասին: Երբ ես մի թաս գինի եմ խմում, ես չեմ մտածում որեւէ այլ բանի մասին» (տե՛ս Varandyan E., Նույն տեղում, էջ 44):

Էմանուել Վարանդյանի վեպից մեջբերված այս դրվագն ակնհայտ կերպով վկայում է միջմշակութային հակադրությունների մասին: Այն, ինչ միանգամայն բնական է արեւմտյան ժողովուրդների մեծամասնության համար (խոսքը կյանքի կանոնավորվածության մասին է), կարող է տարօրինակ, անհեթեթ եւ զավեշտալի թվալ Արեւելքում ապրող ազգերին, այդ թվում՝ հայ ժողովուրդին: Իսկ արեւելյան ժողովուրդների «չկանոնակարգված կենսածնը» Արեւմուտքի ազգերը հավանաբար կգնահատեն որպես ամենաթողության եւ հետադիմության դրսեւորում: Անշուշտ, Վարանդյանի գրքից մեջբերված դրվագի մեջ առկա են որոշակի հեգնանք եւ չափազանցություն: Գեղարվեստական արտահայտչության այս միջոցները կիրառվել են նաեւ ամերիկահայ գրող Փիթեր Նաշարյանի «Ուղեորություններ» վեպում՝ ամերիկացիների «տարօրինակ» սովորույթները եւ նրանց կյանքի ծայրահեղ կանոնավորությունը պատկերելու նպատակով:

Շարունակությունը՝ էջ 7

Քւայվ ԼՈՒԻՍ

Սկիզբը՝ 2014-ի թիվ 3-4

Բրիտանացի հանրահայտ գրող Քւայվ Լուիսի վերոհիշյալ գործը քրիստոնեական թեմաներով երգիծական մի ստեղծագործություն է, որ ներկայացնում է հառնակիչ կոչվող դեպի Նամակները Նրա գարմիկ Օշինդրին: «հառնակիչ Նամակները» ստեղծագործությունը՝ որպես առանձին գիրք, առաջին անգամ հրատարակվել է 1942 թվականին:

4

Իմ սիրելի Օշինդրիկ,

Զո վերջին Նամակում եղած սիրողական առաջարկությունները զգուշացնում են ինձ, որ ժամանակն է, որ ես քեզ ամբողջապես գրեմ աղոթքի ցավալի թեմայի մասին: Դու կարող էիր եւ չգրել այն մեկնաբանությունը, թե իր մոր համար խնամարկյալիդ կատարած աղոթքի մասին իմ խորհուրդը «պարզվեց» առանձնապես անհաջող էր»: Չի պատշաճում, որ գարմիկն այդպիսի բաներ գրի իր քեռուն կամ երիտասարդ փորձիչը՝ բաժանմունքի նախարարի տեղակալին: Սա նաեւ բացահայտում է պատասխանատվությունը սեփական անձից թոթափելու տիպի ցանկություն. դու պետք է սովորես քո սխալների համար պատասխան տալ:

Լավագույնը, հնարավորության դեպքում, խնամարկյալին աղոթելու լուրջ մտադրությունից հեռու պահելն է ընդհանրապես: Երբ խնամարկյալը չափափաս Նորադարձ է թշնամու բանակում, ինչպես քո այդ մարդը, սա ամենից լավ արվում է նրան քաջալերելով, որ հիշի (կամ մտածի,

թե հիշում է) մանուկ տարիքում իր արած թութականման աղոթքները: Որպես արդյունք դրա հակազդեցության՝ նա կարող է նպատակ դնել կատարել ամբողջապես անբռնազբոսիկ, դեպի ներսն ուղղված, ոչ պաշտոնական, չկանոնակարգված աղոթքներ, եւ սկսակի համար սա իրականում կնշանակի ջանք թափել ներսում ստեղծելու համար մի մշուշապատ աստվածաշատական վիճակ, որը գերծ է կամքի եւ մտքի իրական կենտրոնացումից: Նրանց բանաստեղծներից մեկը՝ Զուրիքը, գրում է, որ ինքը չի աղոթել «շարժվող շուրթերով եւ ծավաճ ծնկներով», այլ

ԽԱՂՆԱԿՉԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

Նվիրվում է Զ. Թուկիենին (անգլիացի գրող, բանաստեղծ, բանասեր)

պարզապես «իր հոգին տրամադրել է սիրելու» եւ վայելել «աղաչանքի զգացումը»: Սա հենց այն աղոթքն է, որ մենք ուզում ենք: Եվ քանի որ դա մակերեսային Նամություն ունի լուծության աղոթքի հետ, որը կատարում են նրանք, ովքեր շատ առաջ են գնացել Թշնամու ծառայության մեջ, խելացի եւ ծույլ խնամարկյալները կարող են այս վիճակի մեջ մնալ բավական երկար ժամանակ: Վատագույն դեպքում նրանց կարելի է համոզել, որ մարմնի դիրքը ոչ մի նշանակություն չունի նրանց աղոթքի ժամանակ, որովհետեւ նրանք շարունակ մոռանում են (ինչը դու միշտ պետք է հիշես), որ իրենք կենդանիներ են եւ որ ինչ որ իրենք մարմինն անում է, ազդում է իրենց հոգու վրա: Չվարճալի է, թե ինչպես են մահկանացուները միշտ պատկերացնում մեզ այնպես, թե մենք նրանց մտքի մեջ խորհուրդներ ենք դնում. իրականում մենք ամենից լավ հանում ենք դրանք: Եթե սա չհաջողվի քեզ, պետք է ձեռնարկես նրա մտադրությունը նրբորեն շեղել: Երբ նրանք հենց Թշնամու վրա են սեւեռվում, մենք պարտվում ենք, բայց կան միջոցներ՝ խափանելու սա: Ամենապարզը նրանց հայացքը Նրանից դեպի իրենց անձը շեղելն է: Այնպես արա, որ շարունակեն իրենց միտքը հսկել եւ փորձեն նրանում զգացումներ ստեղծել իրենց իսկ կամքի գործողությամբ: Երբ պետք է, որ նրանք ողորմություն խնդրեն Նրանից, թող փոխարենն իրենք ողորմածության զգացումներ առաջ բերեն իրենց անձի

հանդեպ եւ թող չնկատեն, որ իրենք այդպիսի բան են անում: Երբ նրանք քաջության համար են աղոթում, թող իսկապես փորձեն քաջ զգալ իրենց: Երբ նրանք ասում են, թե թողության համար են աղոթում, թող ջանան իրենց ներված զգալ: Սովորեցրու նրանց գնահատել յուրաքանչյուր աղոթքի արժեքն իրենց փափագած զգացումն առաջ բերելու հաջողությամբ եւ երբեք թույլ մի՛ տուր, որ կասկածեն դրա վրա՝ տեսնելով, թե որքան այդպիսի հաջողություն կամ անհաջողություն է կախված տվյալ պահին իրենց առողջ, թե հիվանդ, թարմ ուժերով, թե հոգնած լինելուց: Բայց իհարկէ այդ ընթացքում Թշնամին անգործ չի մնա: Ուր կա աղոթք, այնտեղ կա նաեւ Նրա անմիջական գործողության վտանգը: Նա անպարկեշտորեն անտարբեր է թե Իր դիրքի մեծության հանդեպ, թե մեր՝ որպես գուտ հոգիների, եւ ծնրադրած մարդ-կենդանիների վրա Նա ինքնաճանաչողություն է հեղում անամոթաբար: Բայց Նույնիսկ եթե Նա ձախողի շեղման քո առաջին փորձը, մենք ավելի նուրբ գնեք ունենք: Սկզբում մարդիկ Նրա այն ուղղակի ազդեցությունը չեն ապրում, որից մենք, դժբախտաբար, խուսափել չենք կարող: Նրանք երբեք չեն ապրել այդ զգվելի լուսավորությունը, այդ ծակող ու այրող պայծառությունը, որը մեր կյանքին ուղեկցող մշտական ցավն է: Եթե դու նայես քո խնամարկյալի մտքի մեջ, երբ նա աղոթում է, դու դա չես գտնի:

Շարունակությունը՝ էջ 7

ԿԻՑ սեռական

- Գաղտնիք չէ, որ ինչպես դարեր ու հազարամյակներ առաջ, այնպես էլ այսօր Աստվածաշունչ Մատյանը մարդկության ուշադրության կիզակետում է, շատերի հոգեւոր սնունդն ու մխիթարությունը: Տեր հայր, փորձենք հասկանալ՝ որն է Սուրբ Գրքի հիմնական նպատակը, ինչ դեր է նշանակություն ունի այն յուրաքանչյուրիս կյանքում:

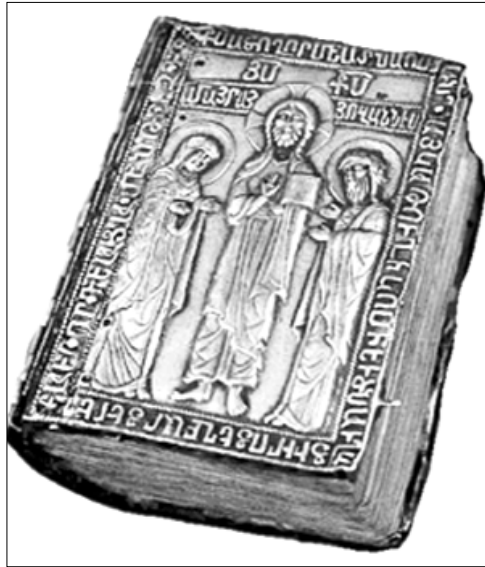
- Աստծո խոսքն Աստծո հայտնությունն է մարդկությանը: Զանի որ Աստված խորհրդավոր ու անհայտ է, ապա Նրա խոսքն էլ խորհրդավոր կլինե, եթե հողաբաշխ ձեւով մեզ չհայտնվեր: Սբ Պողոս առաքյալը, խոսելով անդրաշխարհային մասին, ասում է. «Գիտեմ մի մարդու ի Զրիստոս, որ տասնչորս տարի առաջ (մարմնով էր թե առանց մարմնի, չգիտեմ, Աստված գիտե) հափշտակվեց մինչեւ երրորդ երկինք... մինչեւ դրախտ եւ լսեց անպատում խոսքեր, որ մարդս արտոնված չէ խոսել... (Բ Կորնթ. ԺԲ 2-4):

Այսինքն՝ անդրաշխարհային եւ հոգեւոր իրականությունը վեր է մարդկային խոսքի տրամաբանությունից եւ հասկանալու համար ունի հատուկ ձեւակերպման անհրաժեշտություն: Մենք Աստծո եւ մեր փրկության մասին իմանում ենք Աստծո խոսքից: Սբ Գր. Տաթևացին, նկատի ունենալով մարդու անկումը, ասում է, որ մարդը փոփոխական է. ինչպես բարուց փոխվեց դեպի չարը, այնպես էլ կարող է նաեւ չարից փոխվել բարին, իսկ բարին մեզ փոխանցվում է Աստծո խոսքով: Ուրեմն մենք մեր կյանքը շտկելու եւ նորոգելու անհրաժեշտությունն ունենք, որը հնարավոր է Աստծո խոսքով:

- Տեր հայր, ասացիք, որ մարդը փոփոխական է, մինչդեռ մենք գիտենք, որ Աստծո խոսքն անփոփոխ է, քանի որ Սբ Գրքին խորթ է որեւէ ժամանակավոր պություն, քանզի Նրա խոսքն Ինքը ճշմարտությունն է, որը հավետ արդիական հնչեղություն ունի... Աստծո խոսքը կարող է երբեւէ ժամանակավորեալ համարվել:

ՍՈՒՐԲ ԳՐԷԻ ԴԵՐՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐ ԿՅՎՆՔՈՒՄ

Մեր հյուրն է Սմբատ Բահանա Սարգսյանը

- Երբե՛ք, որովհետեւ Աստված անփոփոխ է, հետեւաբար Աստծո խոսքն էլ անսուտ է, չի կարող որոշ ժամանակ ճշմարիտ լինել, հետո կորցնել իր արդիականությունը: Ինչո՞ւ, որովհետեւ ճշմարտությունը մնում է նույնը: Ճշմարտությունն Ինքը՝ Հիսուս Քրիստոսն է, Ով Իր Անձը մեզ համար գոհեց: Լինելով Աստված՝ խոնարհվեց մարդ լինելու աստիճանի: Աստծո Որդու մարդեղացումը, որի մասին գրված է Սուրբ Գրքում, ճշմարտության հայտնությունն է մեզ, այն քարոզվում է շուրջ 2000 տարի, սակայն դրանից առաջ էլ դարեր շարունակ մարգարեացվում են քարոզվում էր:

- Ի՞նչ բարեբար ազդեցություն է ունենում Աստծո խոսքն ընթերցողի հոգու, սրտի եւ մտքի վրա:

- Ասացի, որ Աստծո խոսքը հայտնություն է մեզ՝ մեր անձերի փրկության համար, այն մեր փոփոխման ուղենիշն է: Բայց չմտածենք, որ Սուրբ Գրքը դասագրքի պես է, ո՛չ, քանի որ Աստծո խոսքն իր մեջ աստվածային ներշնչում ունի: Այն գրվել է Սուրբ Հոգով ներշնչված մարդկանց կողմից: Եվ քանի որ

մենք Աստծո պատկերով եւ նմանությամբ ենք ստեղծվել, Աստծո շունչը, Սուրբ Հոգու ներկայությունն ունենք մեր մեջ, ուստի անհրաժեշտություն ունենք այս խոսքից վեր ապրում ունենալու: Բնականաբար, Աստծո խոսքն ընթերցելիս մենք ապրում ենք այն ներշնչանքը, որն ապրել են ավետարանիչները՝ լցվելով Սուրբ Հոգով, հաղորդակցվելով Աստծո հետ: Աստծո խոսքն ասում է. «Պիտի սիրես քո Տեր Աստծուն քո ամբողջ սրտով եւ քո ամբողջ հոգով եւ քո ամբողջ գործությամբ եւ քո ամբողջ մտքով. եւ պիտի սիրես քո ընկերոջը, ինչպես քո անձը» (Ղուկ. Ժ 27), ուրեմն սիրել Աստծուն նշանակում է փափագել Նրա խոսքն իմանալ: Շատ կարեւոր է, որ մեր զգայարանները տարված լինեն բարի ապրումներով: Սբ Եփրեմ Ասորիին ասում է. «Ուժերիդ ներածի չափով պատրաստիր քեզ ըստ կարելվույն հաճախ ընթերցելու Աստվածաշունչը, որ ի մի բերի մտքերդ, որոնք ցրել էր թշնամին՝ իր խաբեպատիր հնարքներով չար խորհուրդներ ներշնչելով: Աստծո խոսքի ընթերցումը կարգի է բերում ցրված մտքերը եւ աստվածգիտություն պարգևում: Ուստի ջանասեր եղիր եւ վարժիր անձդ ընթերցանությամբ ու աղոթքով, որպեսզի միտքդ լուսավորվի»: Մենք իսկապես մեր մտքերի լուսավորության եւ մեր կյանքի նորոգության անհրաժեշտությունն ունենք: Սա չի լինում առանց ինքնաճանաչողության: Եթե կարող ենք ասել, որ Աստվածաշունչը լույս է, ապա որքան մոտենանք լույսին, կտեսնենք մեր զգեստի բծերը: Մենք հաճախ ինքնախաբեության մեջ ենք ընկնում՝ մտածելով, որ լավն ենք: Աստվածաշնչի խոսքն ուղղում է մեր մտածումները, աշխարհայացքը: Հայրերից մեկն ասում է, որ Աստվածաշնչի պատվիրանների մանրակրկիտ պահպանությունը մեզ ինքնաճանաչողության է բերում, որովհետեւ մենք մեզ այ-

լեւս չենք համեմատում մարդկանց հետ, այլ՝ Աստծո:

- Սուրբ Գրքի մեկնիչները մարդուն խորհուրդ են տալիս սուրբգրային պատմաների, հերոսների վարքերի մեջ նախ եւ առաջ տեսնել իրեն, իր սրտի մեղքերը, արատները, աշխարհասիրությունը, հպարտությունը եւ մյուս մեղքերը: Աստվածաշունչը բնավ չի սքողում, թաքցնում իր հերոսների թերություններն ու մեղքերը, սովորեցնում է մեզ Սողոմոնի կռապաշտության, Դավթի մեղսագործության, Պետրոսի ուրացության մեջ տեսնել մեր անձերը... Ի՞նչ կասեք այս առնչությամբ:

- Աստվածաշնչի մեջ արդար մարդկանց մասին քիչ է խոսվում: Հիշենք Հոբ երանելուն: Երբ Աստված խոսեց Նրա հետ, պարզվեց, որ Հոբն էլ մեղավոր է: Նա, իր անձը համեմատելով մարդկանց հետ, արդար էր կարծում: Բայց Աստծո հետ համեմատվելով՝ հասկացավ, որ մեղավոր է: Եսայի մարգարեն ասում է, որ մարդկանց արդարությունը կեղտոտ լաթերի պես է: Ինչո՞ւ. որովհետեւ մենք բոլորս էլ կրողն ենք մահացու մեղքերի: Բարի, արդար մեկը չկա. յուրաքանչյուր մարդ անձնասեր է: Դրա համար էլ Տերն ապաշխարության է կանչում մեզ՝ մեր անձերի փոփոխությունը նկատի ունենալով, որն անհնար է առանց Քրիստոսի:

Եթե դա հնարավոր լիներ մարդկային ջանքերով, ապա Աստծո Որդին չէր մարմնանա եւ խաչի վրա չէր մեռնի մեզ համար: Եթե հնարավոր լիներ Աստվածաշունչը միայն կարդալով փրկվել, ապա Աստծո Որդու սուրբ Մարմնի եւ Արյան հաղորդության անհրաժեշտությունը չէինք ունենա: Մեր կյանքը մահացու մեղքերով վիրավորված է: Ուրեմն նախ պետք է հոգու հիվանդությունից ձերբազատվել:

Շարունակությունը՝ էջ 8

ՀԱՅՐԵՆԻՔ. ԲԱՆՔ ՀԱՅՈՇ

Սկիզբը՝ էջ 4

Հայրենասիրական տրամադրությունները նոր թափ առան հայ նոր քնարերգության հիմնադիր **Հովհաննես Հովհաննիսյանի** պոեզիայում՝ ուղենշելով մի նոր ճանապարհ, որի շարունակողները պիտի լինեն Հովհաննես Թումանյանն ու Ավետիք Իսահակյանը: Հովհաննիսյանի հայրենասիրական քնարերգության մեջ կա ե՛ւ սոցիալական, ե՛ւ ազգային, ե՛ւ պատմական մոտիվ: Պատմական նյութով են գրված նրա «Արտավազը» (1887), «Վահագնի ծնունդը» (1904), «Լուսավորչի կանթեղը» (1904) բալլադները, «Սյունյաց իշխան» (1887) պոեմը, «Տղմուտ» (1887), «Վարդանանց օրը» (1888) բանաստեղծությունները: 1894-1896 թվականների ջարդերի արձագանք են «Սգո օրեր» (1896), «Նոր գարուն» (1887), «Արագն եկավ» (1887), «Աշուղ» (1887) բանաստեղծությունները: «Իմ հայրենիքը տեսե՛լ ես, ասա...», - ռոմանտիկ ոգեւորությամբ բացականչում է նրա քնարական հերոսը՝ կարոտով կերտելով հայրենիքի մի իդեալական կերպարը, ինչն ավելի ուշ Հովհաննես Թումանյանը պիտի ծաղրանմանության ենթարկեր՝ հայրենիքի գեղեցկությանը հակադրելով սոցիալական հակասություններն ու թշվառությունը:

Սոցիալական վիճակն այս անգամ թուրք հարստահարիչների կեղեքումների պայմաններում արտացոլվել է նաեւ **Վրթանես Փափազյանի** «Պատկերներ թուրքահայոց կյանքից» (1891), «Պատմվածքներ թուրքահայերի կյանքից» (1904) պատմվածքների եւ ակնարկների մեջ: Դա

արտահայտվել է նաեւ նրա «Զրույցներ» (1889-1904) եւ «Պատկերներ գյուղից» (1911-1912) շարքերում:

Հայրենասիրության ակունքն այս դեպքում դառնում է հայ կյանքի պատկերը հատկապես թուրքական բռնատիրության պայմաններում: Հայ կյանքի այս ծանր իրականությանն են նվիրված նաեւ **Ավետիս Ահարոնյանի** «Պատկերներ» (1899) շարքի գործերը, որոնց մեջ արտացոլված են (1894-1896) թթ. իրադարձությունները՝ համիդյան ջարդերը: Գրողը լայն համապատկերով ներկայացնում է հայության կյանքը թուրքական բռնակալության պայմաններում. դրա արտահայտություններն են «Խեղճերը» (1902) պատմվածաշարը, «Սեւ օրեր» (1897), «Ռաշիդ» (1897) վիպակները: Ահարոնյանը նաեւ Բաֆֆու ազգային ազատագրական գաղափարների ժառանգորդն էր: Այս տեսակետից կարելի էր նրա «Ազատության ճանապարհին» պատմվածաշարի գործերը (1898-1900), ինչպես նաեւ՝ «Մորիկի սուրբը» (1903), «Լռություն» (1909) վեպերը: Այս մտայնությունների արտահայտությունն է նաեւ նրա «Արցունքի հովիտ» (1907) դրաման:

Արեւելահայ-արեւմտահայ գրականությունների ու գործերի մերձեցումը 20-րդ դարասկզբին դառնում է պահանջ: Այդ գիտակցությամբ «Գարուն» (1910-1912, Մոսկվա) տարեգիրքն իր երեք համարներում հավասարապես տեղ է տալիս երկու կողմի գրողներին: Առաջին գլխում Ահարոնյանի, Իսահակյանի, Կուրդիկյանի, Դեմիրճյանի, Փափազյանի, Ծատուրյանի, Տերյանի հետ մեկտեղ տպագրվել են Սի-

րունի, Զյուֆեճյանը (Օշական), Մերուժան Պարսամյանը, Հրանտ Նազարյանը, երկրորդում՝ Շիրվանզադեն, Իսահակյանը, Դեմիրճյանը, Միքայել Մանվելյանը, Ծատուրյանը, Կարեն Միքայելյանը, Տերյանը, նաեւ՝ Փայլակը, Զյուֆեճյանը (Օշական), Զիֆթե Սարաֆը, Հրանտ Նազարյանը, Ռուբեն Սեւակը, Մերուժան Պարսամյանը:

Երրորդ համարում հոդվածներ են: Հրաշալի է Դավիթ Անանունի «Անցյալի մեծարանքը (Հովհաննես Թումանյանի քնարը)» հոդվածը՝ այսպիսի դիպուկ բնորոշմամբ. «Հովհաննես Թումանյանը առանձնակի տեղ ունի գրված հայ Պառնասում, նա ոչ միայն հայ բանաստեղծ է, այլեւ հայկական առանձնահատկության բանաստեղծ»: Վերջին արտահայտությունն ընդգծում եմ՝ ի հակադրություն ինքն իրենից հեռացած հայ գրականության: Ցույակ հանգադյանը վերլուծել է Ավետիս Ահարոնյանի, Պողոս Մակինցյանը՝ Թումանյանի, Իսահակյանի ստեղծագործությունները: Հոդվածներ ունեն նաեւ Հ. Կուսիկյանը (Արծալանի մասին), Ա. Ռուբենին (Շահագիզի մասին), Ա. Մարտունին (Հովհաննիսյանի եւ Ծատուրյանի ստեղծագործության հասարակական արժեքի մասին): Մակինցյանը մի քանի դիպուկ դիտողություններ է անում «Աբու Լալա-Մահարի» պոեմի կապակցությամբ: Ինչպես Նիցշեն գրահաղաշտին, այնպես էլ Իսահակյանը Մահարուն խոսեցնում է ասույթներով, որոնք վերջին դեպքում հնչում են «հին, մաշված եւ նույնիսկ բանալ»: «Սերը քաղցր թույն է», - Սուլթան Մուհամմեդի

խոսքն է կնոջը, «Հզորի առաջ թույլն է մեղավոր», - ռուսական ասույթ է: Միեւնույն միտքն Աբու Լալան ծամծամում է պես-պես ձեւերով, եւ <...> այդ ձգձգվածությունը հոգնեցնում է... (տե՛ս էջ 362): Բայց նույն Մակինցյանը, չգիտես ինչու, «Գեղարվեստի» 4-րդ գրքում քննադատում է Ե. Ֆրանգուլյանի «Ավետիք Իսահակյանը որպես մտածող» հոդվածը, որտեղ «Աբու Լալա...»-ի կապակցությամբ նա գուցա հեռներ է նշում Շոպենհաուերի, Բուդդայի, Օտտո Վայնինգերի եւ Նիցշեի հետ: Վերջում էլ Մակինցյանը, Նիցշեի իսկ անդրադարձով, Ֆրանգուլյանին «գրադաշտի կապիկ» է անվանում:

Շարունակելի
Դավիթ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Քլայվ ԼՈՒԻՍ

Սկիզբը՝ էջ 5

Եթե ուսումնասիրես նրա մտասերման առարկան, կտեսնես, որ այն մի խառնուրդ է՝ կազմված բավականին ծիծաղելի բազմաթիվ բաղադրիչներից: Այնտեղ կտեսնես պատկերներ՝ վերցված այն նկարներից, որ Թշնամուն պատկերում են Մարմնացում անունով հայտնի Նրա հայտնության խայտառակ ժամանակամիջոցի ընթացքում: Այնտեղ կտեսնես ավելի անորոշ, թերեւս վայրենի ու պարզունակ պատկերներ՝ կապված մյուս երկու Անձերի հետ: Այնտեղ կգտնես անգամ նրա սեփական պաշտամունքը (եւ դրան ուղեկցող մարմնական զգացումները)՝ առարկայացած եւ պաշտամունքի առարկային վերագրված:

Ես դեպքեր գիտեմ, երբ այն, ինչ խնամարկյալն իր «Աստվածն» էր կոչում, իրականում գտնվում էր ննջասենյակի առաստաղի վերին ծախ անկյունում, կամ նրա սեփական գլխում, կամ պատից կախված խաչելությունում: Բայց ինչ էլ որ լինի այս բաղադրյալ առարկայի բնույթը, դու պետք է այնպես անես, որ խնամարկյալը շարունակի աղոթել դրան՝ այն առարկային, որն ինքն է ստեղծել, ոչ թե այն Անձին, Ով ստեղծել է նրան: Դու կարող ես նույնիսկ քաջալերել նրան մեծ կարեւորություն տալու իր բաղադրյալ առարկայի շտկմանն ու բարելավմանը եւ ամբողջ աղոթքի ընթացքում այն շարունակ երեսակայության մեջ պահելուն: Որովհետեւ եթե նա երբեւէ հասկանա տարբերությունը, եթե երբեւէ գիտակցորեն ուղղի աղոթքը «ոչ թե նրան, ինչ ես եմ կարծում, թե Դու ես, այլ ինչ Դու գիտես, որ Դու ես», մեր վիճակը միառժամանակ հուսահատական կլինի: Եթե նրա սեփական մտածություններն ու մտապատկերները մի կողմ գցվեն կամ պահպանվելու դեպքում լինի այն կատարյալ գիտակցությունը, որ դրանք ենթակայական բնույթ ունեն, եւ մարդիկ իրեն ամբողջապես հանձնի կատարելապես իրական, արտաքին, անտեսանելի Ներկայությանը, որ այնտեղ՝ սենյակում նրա հետ է՝ երբեք չճանաչվելով նրա կողմից այնպես, ինչպես Ինքն է ճանաչում նրան, այդ ժամա-

նակ կարող է չնախատեսվածը պատահել: Այս վիճակը՝ աղոթքի մեջ հոգու այս իսկական մերկությունը, թույլ չտալուն քեզ կոգնի այն փաստը, որ մարդիկ իրենք այնքան էլ չեն փափագում այդ վիճակը, որքան կարծում են: Մի այսպիսի բան կա. նրանք պիտի ստանան ո՛չ այն, ինչ ակնկալում են:

*Քո սիրառատ քեռի՝
ԽԱՐՆԱԿԻՉ*

5

Իմ սիրելի Օշինդրիկ,

Փոքր-ինչ հիասթափեցնող է, որ աշխատանքիդ մանրակրկիտ զեկույցին սպասելով՝ փոխարենն այնպիսի մշուշապատ դատարկաբանություն եմ ստանում, ինչպիսին քո վերջին նամակն է: Ասում ես՝ «ուրախությունից խենթանում ես», որ եվրոպացի մարդիկ մի ուրիշ պատերազմ են սկսել: Ես շատ լավ տեսնում եմ, թե քեզ ինչ է պատահել: Դու ոչ թե խենթացած ես, այլ հարբած միայն: Տողերի արանքով կարդալով խնամարկյալիդ անցուն գիշերվա մասին քո շատ անհավասարակշիռ զեկույցը՝ ես կարող եմ միանգամայն ճշգրտորեն պատկերացնել քո մտքի վիճակը: Քո աշխատանքային գործունեության մեջ առաջին անգամ դու ճաշակել ես այն գինին, որը մեր բոլոր ջանքերի վարձատրությունն է՝ մարդկային հոգու տվյալանքն ու խռովքը: Ես երիտասարդ ուսերի վրա ծեր զուլիս չեմ սպասում տեսնել: Խնամարկյալդ արձագանքե՞ց ապագայի վերաբերյալ քո ստեղծած որոշ սարսափազդու պատկերների: Աշխատեցի՞ր երջանիկ անցյալին նետված, ինքնախղճահարությամբ լեցուն հայացքների վրա: Արդյոք խնամարկյալիդ ստամոքսախորշում որոշ հիանալի ցնցումներ տեղի ունեցա՞ն: Դու քո ջութակը լավ նվագեցիր, չէ՞: Լավ, լավ, այդ բոլորը շատ բնական է: Բայց լավ հիշիր, Օշինդր, նախ պիտի լինի պարտականությունը, հետո՝ հաճույքը: Եթե քո կողմից որեւէ ներկա ինքնահաճություն արդյունքում որսի կորստին հանգեցնի, դու կթողնվես հավիտենապես ծարավելու այն ումպին, որն այժմ, առաջին անգամ ճաշակելով, այդպես վայելում ես: Եթե, մյուս կողմից, հիմա կայուն կերպով ու սառը գլխով գործելով՝ դու կարողանաս

վերջապես ձեռք բերել նրա հոգին, նա քոնը կլինի հավիտյան՝ որպես հուսահատության, սարսափի եւ ապշանքի արցունքով լի կենդանի բաժակ, որը դու կարող ես մոտեցնել շուրթերիդ որքան կամենաս: Ուստի թույլ մի՛ տուր, որ որեւէ ժամանակավոր ոգեւորություն քեզ շեղի հավատը կործանելու եւ առաքինությունների կատարումը խափանելու իսկական գործից: Քո հաջորդ նամակում ինձ անթերիորեն եւ լիակատար զեկույցով ներկայացրու նախախնամյալիդ արձագանքը պատերազմին, որպեսզի կարողանանք հասկանալ, թե ինչի հավանականությունն է ավելի մեծ՝ որ դու նրան ծայրահեղ հայրենասէ՞ր դարձնես, թե մոլի խաղաղասեր: Ամեն տեսակ հնարավորություններ էլ կան: Իսկ մինչ այդ ես պետք է զգուշացնեմ քեզ պատերազմից մեծ ակնկալիքներ չունենալ:

Անշո՛ւշտ պատերազմը զվարճալի է: Մարդկանց անմիջական վախն ու տառապանքը օրինական եւ հաճույք պատճառող խնջույք է մեր չարչարվող բյուրավոր աշխատավորների համար: Բայց ի՞նչ մշտական բարիք կարող է այն մեզ տալ, եթե միայն, նրանից օգտվելով, հոգիներ չբերենք մեր սանդարամետական Զոր մոտ: Երբ ես տեսնում եմ, որ մարդիկ ժամանակավորապես տառապում են, բայց ի վերջո հեռանում մեզնից, այնպես եմ զգում, ա-

սես ինձ թույլ էր տրվել ճաշակել մի շքեղ խնջույքի միայն առաջին մասից եւ զրկվել եմ մնացածից: Դա ավելի վատ է, քան երբ ընդհանրապես չես մասնակցում խնջույքին: Թշնամին, պատերազմի իր բարբարոսական միջոցներին հավատարիմ, մեզ թույլ է տալիս տեսնել իր ընտրյալների կարճատեւ թշնամությունը միայն նրա համար, որ կտտանքների ու չարչարանքի ենթարկի մեզ՝ ծաղրելով այն անվերջանալի սովը, որն առաջանում է մեծ հակամարտության այս ներկա փուլում նրա կատարած շրջափակման արդյունքում: Հետեւաբար, ավելի լավ է մտածենք, թե ինչպես գործածենք, քան թե վայելենք այս եվրոպական պատերազմը: Որովհետեւ այն ունի որոշակի միտումներ, որոնք ըստիսքյան մեր օգտին չեն բնավ: Մենք կարող ենք դաժանության եւ անպարկեշտության մեծ չափաբաժնի հույս ունենալ, բայց, եթե զգոն չլինենք, կտեսնենք, որ իրենց ներդրությունների մեջ հազարավորներ դիմում են Թշնամուն, իսկ հարյուր հազարավորներ, թեւեւ այդքան հեռու չեն հասնում, սակայն, այնուամենայնիվ, ուշադրությունը շեղում են սեփական անձից դեպի այնպիսի արժեքներ ու գործեր, որոնք իրենց եսից բարձր են համարում: Ես գիտեմ, որ Թշնամին այս գործերից շատերը չի հավանում:

Շարունակությունը՝ էջ 8

ԷՄԱՆՈՒԵԼ ՎԱՐԱՆԴՅԱՆԸ ԵՎ ՆՐԱ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սկիզբը՝ էջ 5

Եմանուել Վարանդյանի «Արարատի ակնադրությունը» վեպն ուշագրավ է նաեւ նրանով, որ դրանում լավ ներկայացված են գյուղաբնակ հայ երիտասարդության սովորույթները: Ամերիկահայ գրողն իր գրքի դրվագներից մեկում պատմում է, թե ինչպես էին գյուղի աղջիկները գալիս աղբյուրի մոտ՝ կավե կճուճներով ջուր տանելու: Սակայն մինչեւ աղբյուրի մոտ գալը՝ նրանք պճնվում էին՝ իրենց գեղեցկությունը ցուցադրելու համար (տե՛ս Varandyan E., Նույն տեղում, էջ 27):

Նրանք նաեւ սովորություն ունեին շփել իրենց մարմինները սառցե ջրով, մինչեւ որ դրանք կարմրեին եւ առողջ տեսք ստանային: Իսկ երբ ձմեռային սառնորակ օդը խփում էր նրանց դեմքերին ու սրնբամսերին, նրանց մաշկն առողջ սպիտակավարդագույն երանգ էր ստանում (տե՛ս Varandyan E., Նույն տեղում, էջ 27): Անկասկած գյուղաբնակ հայ աղջիկների վերը ներկայացված սովորությունը բնավ էլ ինքնանպատակ չէր: Այստեղ, անկասկած, կար որոշակի միտում. գրավել ջրաղբյուրի մոտ հավաքված համագյու-

ղացի երիտասարդների ուշադրությունը եւ այսպիսով գտնել իրենց կյանքի երկրորդ կեսին: Փաստորեն պարզվում է, որ ավելի քան մեկ դար առաջ ապրած գյուղաբնակ հայուհիներն իրականում այնքան բարդույթավորված ու ներփակված չէին, ինչպես մենք հաճախ կարծում ենք:

Գյուղաբնակ հայ համայնքին միավորում էր եւս մեկ ավանդույթ. խոսքը միասին հավաքվելու եւ աշուղական պատմություններ լսելու մասին է: Հարսանեկան տոնակատարության ընթացքում երկու աշուղ մի-

մյանց դեմ մրցում էին, որ հարս ու փեսային զվարճացնելու պատվին արժանանան: Հաղթողի պատմած առասպելը բարեմաղթանք էր հանդիսանալու նոր պայսակների ճամփորդության համար: Աշուղի պատմության առավել ուշադիր ընթերցման ընթացքում բացահայտվում են ապշեցուցիչ զուգահեռներ Վարանդյանի երկի սյուժեի հետ: Աշուղների երգերից ունկնդիրներն իմանում են, թե ինչպես է դաժան ճակատագիրը պատմության հերոսներին շեղում ճշմարիտ ուղուց, եւ երբ նրանք փոր-

ծում են շրջանցել իրենց ճակատագիրը, նրանց փորձը ծախողվում է: Ինչպես հինդուիստների համար «կարման», այնպես էլ ճակատագիրն արեւելյան ազգերի եւ մասնավորապես հայերի տեսանկյունից անշրջելի է: Միակ բանը, ինչ մարդիկ կարող են անել, ճակատագիրը կանխատեսելն ու դրան համակերպվելն է: Այսպես օրինակ՝ Էմանուել Վարանդյանի գրքի հերոսուհին՝ Մարինան, զգացմունքային պոռթկման պահին հետելու էր Բանին Է ասում Սասունին՝ իր ու Արիսի սիրավեպի կապակցությամբ. «Ես սիրելու եմ նրան նույնիսկ գերեզմանում: Դե հիմա գնա՛, կանգնի՛ր տների կտուրների կամ էլ եկեղեցու աշտարակի վրա ու պատմիր ողջ գյուղին իմ ու Արիսի սիրո մասին» (տե՛ս Varandyan E., Նույն տեղում, էջ 313-314):

Էմանուել Վարանդյանի երկու պատմություններում էլ ամենակարեւոր ուղերձն արվում է անուղղակիորեն: Հարսանեկան արարողության ընթացքում լարային գործիքի՝ թառի նվագակցությամբ երգվող պոեզիան այնքան գորավոր է, որ նույնիսկ «հնազանդեցնում է բնության ուժերին» եւ բացահայտում սի-

րեցյալի իրական ինքնությունը: Ավելի ուշ, երբ Արիսի ու Մարինայի սիրավեպն ուր որ է պետք է դժբախտացներ ընտանիքին, պայքարի տեսարանը ծավալվում է խմբային երգի ընթացքում: Այս զվարճանքը հասնում է իր գագաթնակետին, երբ Շակիրան՝ Սասունի մորաքույրը, նվագակցում է Արդավազին մի երգի ընթացքում, որը ողբերգություն էր կանխագուշակում. «Օ՛ր, լեռներ, բա՛րձր լեռներ, թաղե՛ք ինձ ձեր հավերժական ընդերքի մեջ: Օրն ավարտվել է, եւ ես գուցե անորոր կգտնեմ ձեր լանջի անվերջանալի տեսիլքի մեջ» (տե՛ս Varandyan E., Նույն տեղում, էջ 326): Երաժշտությունը եւ պատմություն պատմելը հանդիսանում են մի ուղերձ, որն ուղղված է մարդկային ներմբռնմանը: Արդյունքում հարս ու փեսան հասկանում են, որ իրենց հակամարտող տենչանքներն էլ ավելի են սաստկանում պատմությունը լսելու ընթացքում: Բայց նրանք երբեք չեն ցուցադրում իրենց տարակուսանքները, եւ նման լռակյացությունն անիմաստ է թվում: Ինչեւէ, գլխավոր պատմությունը եւ հարսանեկան հեքիաթը ընդգծում են լռություն պահպանելու պահն իմանալու արքիմառիկ կարեւորությունը: Սակայն դա մի կանոն է, որը կարող է անսպասելիորեն հակառակ արդյունքների բերել:

*Տիգրան ՄԱՆՈՒՄՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. թեկնածու*

